tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2 2 2003

Kees Scharringa

Weidevogels

Het gaat niet goed met de weidevogels in ons land. Gaat het in Noord-Holland beter of slechter dan in de rest van Nederland? In dit artikel worden de trends van de afgelopen 10-15 jaar besproken. Een tweede artikel zal gaan over aantallen en weidevogelgebieden.

Dit artikel volgt de ontwikkeling van twaalf soorten weidevogels, negen algemene (zie tabel 1) en drie schaarse soorten, namelijk Kemphaan, Watersnip en Zomertaling.
Voor het bepalen van de trends zijn in de eerste plaats de gegevens van het provinciale weidevogelmeetnet gebruikt. Het weidevogelmeetnet bestaat uit 54 proefvlakken in graslandgebieden, waarvan 30 in de veenweidegebieden en 24 in de kleigebieden (figuur 1). De proefvlakken worden vanaf 1987 jaarlijks geïnventariseerd. In de tweede plaats geven de gebiedsinventarisaties van de Provinciale Natuur Informatie (PNI) verder inzicht. Vooral de gegevens in de Noord-Hollandse veenweidegebieden uit de jaren 1999-2002 laten zich goed vergelijken met die uit jaren 1989-1992. Naast de eigen provinciale gegevens zijn er ook gegevens gebruikt van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Noord-Hollands Landschap, Vogelbeschermingswacht 'Zaanstreek' en SOVON. Hierdoor is een vergelijking mogelijk met gegevens van circa 18.000 ha grasland.

Tabel 1 geeft van de negen algemenere weidevogels de trends weer in veengebieden en kleigebieden.
Het indexverloop van zes soorten in het weidevogelmeetnet in 1987-2002 is te vinden in figuur 2. Van de PNI-gebiedstellingen in de veenweidegebieden zijn de totalen per soort van de twee inventarisatieronden vergeleken. Figuur 3 geeft de procentuele voor- en achteruitgang van tien soorten; Veldleeuwerik en Graspieper ontbreken hierin, omdat deze twee soorten vóór 1992 niet werden geïnventariseerd.

Trends in de veen- en kleigebieden

Van de negen soorten in tabel 1 vertonen Scholekster, Grutto, Veldleeuwerik en Gele kwikstaart zowel in de veen- als in de kleigebieden een afname. In de veengebieden is er een toename van drie soorten (Kievit, Tureluur en Kuifeend) en van twee soorten (Slobeend en Graspieper) zijn de aantallen stabiel. In de kleigebieden vertonen Kievit en Slobeend een afname en zijn Tureluur en Kuifeend stabiel. De Graspieper vertoont hier een toename. Bij de Slobeend - zo ook bij de Kuifeend en wat minder bij de Tureluur - bemoeilijken de enorme fluctuaties de interpretatie van de trendberekeningen.

Het indexverloop bij de Slobeend is een verhaal apart. Na drie strenge winters op rij (1985-1987) neemt de soort aanvankelijk wat toe en vertoont daarna een dramatische afname met een absoluut dieptepunt in 1996. De index in kleigebieden is dan 17, met andere woorden een afname van 83% t.o.v. het basisjaar 1989. Dan gebeurt er iets vreemds. De twee volgende jaren is er sprake van een sterke toename; de soort komt weer terug op het oude niveau, waarschijnlijk als

Scholeksters. Foto: Piet Munsterman.

onder druk

Een kievitman (rechts) gaat mooi staan voor een vrouwtje. Foto: Piet Munsterman.

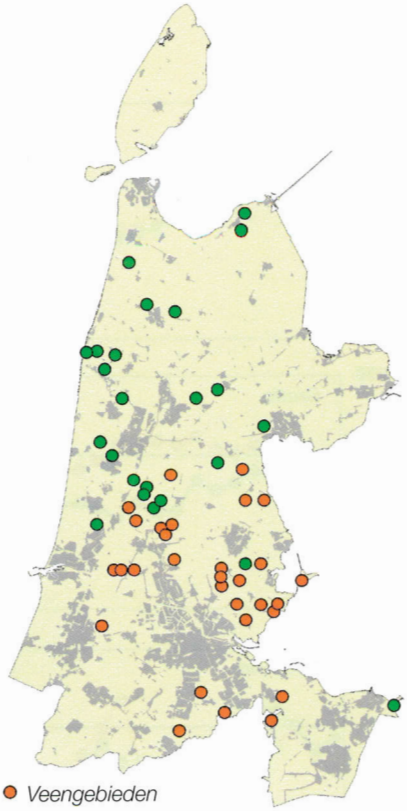

Veengebieden
Kleigebieden

Figuur 1: Ligging van de proefvlakken van het provinciale weidevogelmeetnet.

gevolg van twee gunstige broedseizoenen. Na 1998 neemt de soort weer sterk af. De overeenkomst in het indexverloop tussen veen- en kleigebieden is opvallend.

Behalve verschillen in trend zijn er ook verschillen in de mate van aantalsverandering tussen veen- en kleigebieden. Een duidelijk voorbeeld is de Grutto: in beide gebiedstypen neemt de soort af, echter in verschillend tempo. In veengebieden is na 10 jaar nog 92% aanwezig, in kleigebieden nog maar ruim 70%. Een ander voorbeeld is de Veldleeuwerik: in veengebieden is na 10 jaar minder dan 60% aanwezig, in kleigebieden is de soort bijna verdwenen (23% over).
Van de drie schaarse soorten in het weidevogelmeetnet nemen Watersnip en Kemphaan sterk in aantal af (figuur 3). De beide soorten vinden we tegenwoordig (vrijwel) alleen nog in de veengebieden. Hier vinden we ook de meeste Zomertalingen. Deze soort broedt echter ook nog verspreid in kleigebieden. De Zomertaling is aan sterke fluctuaties onderhevig, die overeenkomsten vertonen met die van de Slobeend. Over de periode 1987-2002 is er geen aanwijsbare trend.

Reservaten en agrarisch gebied

Van de 30 proefvlakken in veengebieden liggen er 10 in reservaten en 20 in het agrarische gebied. In de reservaten vertonen Kievit en Kuifeend een toename en blijven Grutto en Slobeend stabiel (zie tabel 2). In het agrarische gebied blijven Kievit en Kuifeend stabiel en is er een afname van Grutto en Slobeend. Opmerkelijk is dat er vrijwel geen verschil is bij de Veldleeuwerik. Zowel in reservaten als in het agrarische gebied gaat de soort in een vergelijkbaar tempo achteruit.

PNI gegevens veengebieden

De veen(weide)gebieden van Noord-Holland behoren tot de belangrijkste weidevogelgebieden van onze provincie. Hier broedt bijvoorbeeld meer dan 50-80% van alle Noord-Hollandse Kieviten, Grutto's, Tureluurs en Slobeenden. Uit de vergelijking tussen de gegevens van 1989-1992 en 1999-2002, blijkt dat Tureluur en Kievit zijn toegenomen en dat de Kuifeend het ook niet slecht doet. De overige zeven soorten zijn alle in meer of mindere mate afgenomen. Kemphaan en Watersnip komen hier ook als absolute verliezers uit de bus. Er is een grote overeenkomst tussen de trends uit het weidevogelmeetnet en die uit de gebiedstellingen voor de veengebieden. Voor de veenweidegebieden is het weidevogelmeetnet kennelijk een representatieve steekproef.

Algemene trend

Tabel 3 laat zien dat van de twaalf soorten weidevogels alleen de Tureluur is toegenomen. Drie soorten zijn min of meer stabiel gebleven en maar liefst acht soorten nemen in aantal af, waarbij de populaties van Watersnip, Kemphaan en Veldleeuwerik in ruim 10 jaar tijd zelfs meer dan gehalveerd zijn.
Het bovenstaande geldt in principe alleen voor de graslandgebieden, omdat zowel in het weidevogelmeetnet als bij de PNI vooral deze gebieden geteld worden. Van gebieden met een gemengd grondgebruik en van bouwlandgebieden weten we weinig. Bij de meeste weidevogels is dat geen probleem, omdat in deze gebieden slechts ➤

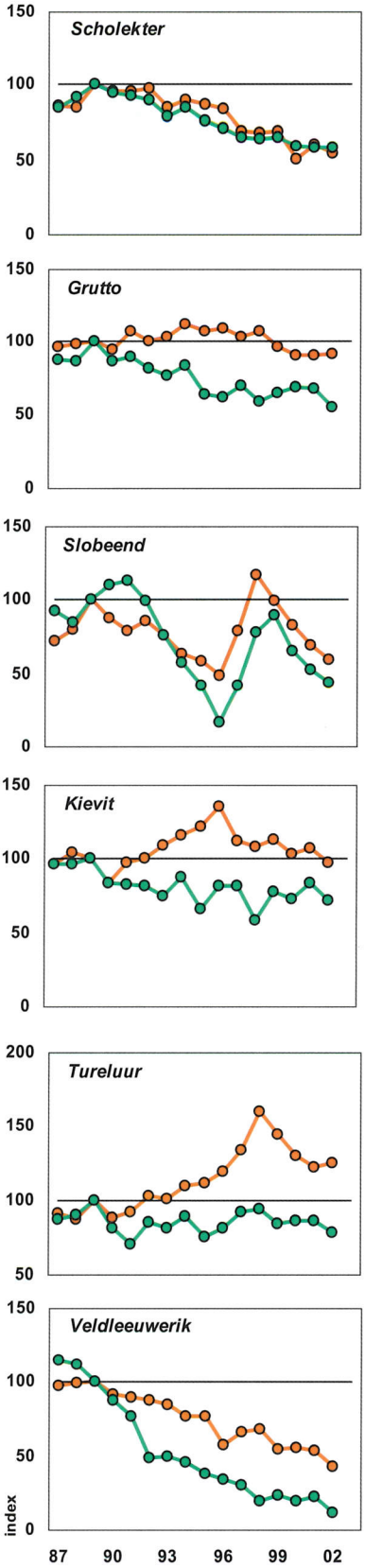

Figuur 2: Indexverloop van zes soorten weidevogels in het provinciaal weidevogelmeetnet in 1987-2002 in veengebieden (oranje) en in kleigebieden (groen). Basisjaar is 1989 = 100.

Scholekster met twee pullen. Foto: Piet Munsterman.

een klein deel van de Noord-Hollandse populaties te vinden is of de soorten er in het geheel niet broeden.
Er zijn echter enkele uitzonderingen, zoals de Veldleeuwerik en de Gele kwikstaart. Vooral van de laatstgenoemde soort broedt het merendeel van de Noord-Hollandse populatie buiten het bereik van de PNI en weidevogelmeetnet. Met andere woorden, we weten eigenlijk niets van een algemene trend van deze soort in Noord-Holland. Bij de Veldleeuwerik wordt de gesignaleerde sterk negatieve trend mogelijk wat getemperd door minder negatieve ontwikkelingen in bouwlandgebieden.

Noord-Hollandse veen(weide)gebieden doen het niet slecht

Er zijn grote verschillen in de trends van weidevogels tussen West- en Noord-Nederland. In de noordelijke veenweidegebieden van Friesland, Groningen en Overijssel zijn de aantallen Grutto's, Kieviten en Scholeksters sinds 1990 gehalveerd. Dit geldt niet alleen voor het agrarische gebied, maar ook voor de reservaten. In de Noord-Hollandse veenweidegebieden gaat het beter. (Teunissen *et al.*, 2002 en SOVON, 2002). Een gevolg hiervan is onder andere, dat een toenemend aandeel van de Nederlandse Gruttopopulatie in Noord-Holland broedt.
De veenweidengebieden in Nederland zijn nog steeds dè bolwerken van de Grutto. Uit landbouwstatistieken blijkt dat het graslandgebruik in Laagveen-Noord intensiever is dan in Laagveen-Holland, wat zich onder andere uit in meer hooiland in het westen (Teunissen *et al.*, 2002). Hooilanden spelen een belangrijke rol in de overleving van gruttokuikens (Schekkerman, 1997). Onze veenweidegebieden doen het dus niet slecht. Kennelijk werpt de combinatie van een wat extensiever graslandgebruik, een wat slechtere ontwatering, het agrarisch natuurbeheer en de nodige reservaatsgebieden vruchten af. Buiten onze veenweidegebieden gaat het de weidevogels minder goed af. In de kleigebieden zijn veel soorten in aantal afgenomen en de trends lopen hier meer in de pas met de landelijke trends.

Tot slot

Over de oorzaken van achteruitgang van acht van de twaalf soorten weidevogels kunnen we kort zijn. De belangrijkste oorzaak is en blijft de voortschrijdende intensive-

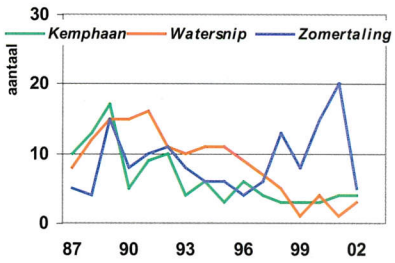

Figuur 3: Aantal broedende en broedverdachte Kemphennen en aantal territoria van Watersnip en Zomertaling in het provinciale weidevogelmeetnet in 1987-2002.

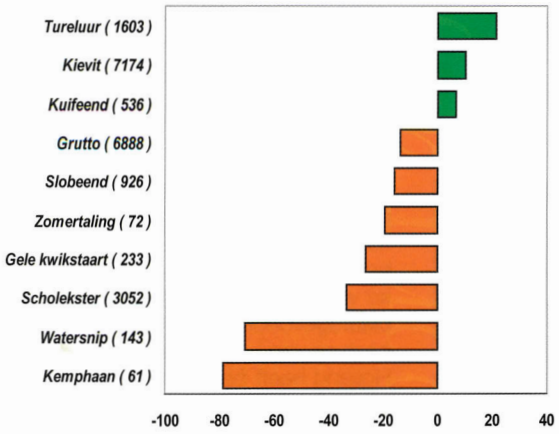

● *Figuur 4: Procentuele verandering in de aantallen territoria/broedparen van weidevogels in een deel van de veenweidegebieden (18.000 ha) van Noord-Holland tussen 1989-1992 en 1999-2002. Achter de soortnamen tussen haakjes de getelde aantallen in 1989-1992.*

Tabel 1

Soort	Veengebieden trend	% 10 jaar	Kleigebieden trend	% 10 jaar
Scholekster	-	69	-	69
Kievit	+	108	-	86
Grutto	-	92	-	71
Tureluur	+	138	0	98
Slobeend	0	93	-	59
Kuifeend	+	129	0	89
Veldleeuwerk	-	59	-	23
Graspieper	0	105	+	138
Gele kwikstaart	-	61	-	80

● *Tabel 1: Trends voor negen soorten weidevogels gedurende de periode 1987-2002 in het provinciale weidevogelmeetnet in veen- en in kleigebieden, waarbij + = significante(1) toename, - = significante(1) afname en 0 = geen significante toe- of afname. De kolom "% 10 jaar" geeft de %-verandering over 10 jaar (= trendcoëfficiënt 10) (1)P<0,05*

Tabel 2

Soort	Reservaten trend	% 10 jaar	Agrarische geb. trend	% 10 jaar
Kievit	+	121	0	100
Grutto	0	106	-	84
Slobeend	0	103	-	84
Kuifeend	+	151	0	88
Veldleeuwerk	-	66	-	55

● *Tabel 2: Trends voor vijf soorten weidevogels voor de periode 1987-2002 in het provinciale weidevogelmeetnet in de veengebieden in reservaatsgebieden en in agrarische gebieden. Zie verder tabel 1.*

Tabel 3

Toename	Stabiel	Afname	Sterke afname
Tureluur	Kievit	Scholekster	Watersnip
	Kuifeend	Grutto	Kemphaan
	Graspieper	Slobeend	Veldleeuwerik
		Gele kwikstaart	
		Zomertaling	

● *Tabel 3: Trends van weidevogels in de Noord-Hollandse graslandgebieden tussen ± 1990 en ± 2000. De soorten zijn verdeeld over vier categorieën: toename, stabiel, afname (<50%) en sterke afname (>=50%).*

ring van het weidebedrijf al dan niet gekoppeld aan een toegenomen ontwatering. Ook speelt de afname van het areaal grasland een rol (ongeveer 30% in de afgelopen 30 jaar). Predatie lijkt een belangrijke factor te worden, maar heeft tot op heden vooral op lokale schaal effect. In sommige reservaten gaat het ook niet goed vanwege problemen met het beheer.
Er zijn ook externe factoren die een rol spelen. Bijvoorbeeld bij de Scholekster is sprake van een hogere wintersterfte door intensieve bevissing van schelpdieren in de Waddenzee, een belangrijk overwinteringsgebied voor deze soort. Mede hierdoor neemt de soort overal in Noord-Holland in aantal af. Voor meer details over de oorzaken van achteruitgang van onze weidevogels, verwijs ik naar de "Atlas van de Nederlandse broedvogels" (SOVON. 2002).

Kees (C.J.G.) Scharringa, Provincie Noord-Holland, afdeling Onderzoek, Postbus 123, 2000 MD Haarlem. Tel: 0235143152.

● *Een Kievitmannetje maakt een nestkuiltje. Foto: Piet Munsterman.*

Literatuur

● PROVINCIE NOORD-HOLLAND 2000. De toestand van de weidevogels in de jaren negentig. Haarlem.
● SCHEKKERMAN, H. 1997. Graslandbeheer en groeimogelijkheden voor weidevogelkuikens. IBN-rapport 292. Wageningen.
●SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Leiden.
● TEUNISSEN, W.A, *ET. AL.*, 2002. Berekening van indexcijfers in het weidevogelmeetnet. Sovon-onderzoeksrapport 02/09. Beek-Ubbergen.